

Dibrova A., stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Isayeva N.S., PhD, associate professor of Chinese,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FUNCTIONAL ROLE OF ONEIRISM IN THE NOVELLA XU XIAOBIN «PISCES»

The article analyzes the novella of modern Chinese writer Xu Xiaobin "Piscis" in the light of the theory of psychoanalysis. The phenomenon of the oneirism in the novella and the role of oneirism at the psychological and structural level are studied in the article.

Key words: *oneirism, psychoanalysis, subconscious.*

УДК 821.161.2 Білецький-Носенко П. П.

Добоні М.І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ РОМАНУ П.П.БІЛЕЦЬКОГО-НОСЕНКА «ЗИНОВІЙ БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ»

У статті розглянуто історичні засади формування образної системи роману П. П. Білецького-Носенка «Зиновій Богдан Хмельницький». Особлива увага звертається на образ Богдана Хмельницького.

Ключові слова: *образна система, історичні засади, Богдан Хмельницький.*

Серед творчого спадку П. П. Білецького-Носенка чи не найпомітніше місце посідає роман «Зиновій Богдан Хмельницький», написаний російською мовою. Рукопис твору зараз зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. Володимира Вернадського (усі три частини, Ф. 1, № 1706), а у відділі рукописів Інституту літератури ім. Тараса Шевченка Національної академії наук України – примірник третьої частини роману (Ф. 85, №1).

Роман П. П. Білецького-Носенка – маловивчене явище історії української літератури ХІХ ст. За майже два століття, що минули з часу його написання (примірник рукопису, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. Володимира Вернадського (Ф. 1, №1706), датований 1829 р.), не визначився об'єктом скрупульозного та проникливого вивчення.

Найпомітніші наукові розвідки, у яких хоча б частково проаналізовано ро-

ман, можна перерахувати на пальцях. Першим досліджує роман М. Петров в «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» [6, с. 36–56], головним чином звертаючи увагу на історичні джерела твору, вказуючи на літературні анахронізми та відзначаючи особливу роль етнографічних замальовок, що наявні у тексті. Розвідка В. Маслова «Неизданный роман П. П. Белецького-Носенко «Зиновий Богдан Хмельницький» (1829 г.) [5, с. 121–140] Вийшла з нагоди 300-річчя так званого об'єднання України з Росією (1654 р.), що й зумовило її основні дослідницькі акценти. Хоча стаття і є одним з найбільш ґрунтовних досліджень твору П. Білецького-Носенка, проте містить багато упереджених тверджень, пов'язаних насамперед з трактуванням політики Богдана Хмельницького щодо Москви.

Б. Деркач – автор єдиної монографії, присвяченої життю та творчості письменника – в одному з її розділів робить загальну характеристику роману, детально не зупиняючись ані на образній системі твору, ані на його ідейному спрямуванні, ані використанні фольклору тощо [3, с. 212–2 20] А. Гуляк та Ф. Кейда у статті «Роман Павла Білецького-Носенка «Зиновий Богдан Хмельницький» та українське національно-культурне відродження початку XIX століття» [2, с. 146–157] акцентують на жанрових новаторських рисах роману та розглядають його в контексті українського національно-культурного відродження поч. XIX ст. Проте в жодній з названих розвідок нема детальної характеристики образної системи роману. Винятком можемо назвати хіба що статтю І. Дзири «Постать Богдана Хмельницького в однойменному романі П. П. Білецького-Носенка» [4, с. 246–260], яка достатньо детально розробляє образ українського гетьмана.

Зважаючи на вищенаведені факти, цілком актуальним видається детальне вивчення образної системи роману П. Білецького-Носенка «Зиновій Богдан Хмельницький».

У центрі пропонованого дослідження – образна система роману у контексті її співвідношення з історією та особливостями її явлення автором.

П. Білецький-Носенко вдається до класичної дихотомічної схеми побудови образної системи, характерної для історичних творів, коли поряд з вигаданими героями, вбудованими в антураж конкретної історичної епохи, діють реальні історичні особи (цю схему запроваджує ще В. Скотт, основоположник жанру романтичного роману, аналогічну схему застосовано і в історичних романах П. Куліша «Михайло Чарнишенко» та «Чорна рада», історичній повісті М. Костомарова «Чернігівка»). Але на відміну В. Скотта, який на передній план висуває вигаданих персонажів, П. Білецький-Носенко зосереджує увагу на реальних історичних особах – Хмельницькому, Сомку, Чаплинському, Кривоносі, братах Золотаренках, Богунові тощо. Саме на них

концентрується увага і, відповідно, основна дія твору розгортається навколо них та за їх участю. Наявні в романі вигадані персонажі діють на другому плані та є менш значимими для розбудови загальної канви твору. На цю особливість звернув увагу, зокрема, І. Дзира, зазначивши: «Постаті провідних реальних діячів позначені вищим мистецьким рівнем, більш переконливі та конкретні, ніж ті герої роману, котрі були створені виключно авторською фантазією» [4, с. 248].

Ще однією прикметною рисою образної системи роману є різкий поділ героїв на позитивних та негативних, причому автор витримує ту чи іншу лінію у їх зображенні від початку до кінця, а сам поділ базується на офіційній суспільній оцінці ролі тієї чи іншої історичної особи, що панувала в часи письменника в Російській імперії. Так, виключно негативним героєм постає у романі І. Виговський. Наприклад, уже на початку другого розділу другої частини про його вчинки згадується з негативною конотацією, хоча як активний персонаж у романі він з'явиться набагато пізніше. І ця оцінка І. Виговського – як наскрізь фальшивого, підступного, хитрого тощо діяча – витримується до кінця роману: до обрання новим гетьманом Юрія Хмельницького.

Такий підхід у творі визначається й щодо Данила Чаплинського. З перших згадок про нього автор акцентує на суто від'ємних рисах цієї особистості, аморальності, відсутності поняття про честь, заздрості, небайдужості до чужого багатства і черствості до людського горя. Для творення негативної конотації у сприйнятті цього героя автор залучає і додаткові засоби. Наприклад, описуючи зовнішність Чаплинського, автор закладає в цей опис й характер та внутрішні якості героя: кафтан з двокольорової тканини від порівнює з подвійною натурою Чаплинського, широкий золототканий пояс він носить, щоб викликати повагу до себе, бо маленький зріст і потворне обличчя не сприяють цьому тощо [1, ч. I, с. 73].

Окрім того, у романі твориться збірний образ українського козацтва – насамперед як сили, що бореться за пріоритетні для свого народу виміри життя (воля, віра тощо). Автор прибирає на себе роль захисника доброго імені козаків в очах сучасників, намагаючись розвінчати упередження у ставленні до козацтва, що зустрічаються в іноземних історичних джерелах (наприклад, архітектор Моріон характеризує їх так: «Козаки не варвари, как их вообще называют; они не уступают нам ни мало» [1, Ч. I, с. 45], звеличуючи їх мужність та відданість справі, а також звертаючи увагу на їх високі моральні якості (польський король після однієї з битв висловлюється про козаків: «Мы хвалимся нашею здукацією, но, к стыду надменности нашей, эти мнимо грубые козаки поступают с нами вежливее и человеколюбивее, нежели мы с ними» [1, Ч. II, с. 110]).

Варто звернути увагу і на той факт, що П. Білецький-Носенко не просто сухо інтерпретує історичний матеріал. Автор роману вдається до художнього осмислення подій, а для того, щоб якомога адекватніше відтворити дух епохи, навіть не цурається хронологічних неточностей. Ще М. Петров, один з перших дослідників роману, звернув увагу на наявні в його системі образів анахронізми: «...наприклад, что Самен Палий является младшим сотрудником Богдана Хмельницкого» [6, с. 50]. Дослідник знаходить цьому явищу таке пояснення: «Нельзя думать, чтобы сам П. П. Белецкий-Носенко не замечал подобных исторических несообразностей: он сознательно, кажется, допускали их, по обычаю того времени, чтоб представить полную картину русских нравов и обычаев всего XVII века, хотя бы и на основании разновременных фактов. Поэтому у него вокруг Богдана Хмельницкого сгруппированы все важнейшие малорусские деятели XVII века, хотя многие из них и не имели непосредственных связей с Богданом Хмельницким» [6, с. 50]. На думку іншого дослідника – Б. Деркача, такі неточності були перенесені автором роману механічно з «Історії русів» [3, с. 218].

У творенні образу Б. Хмельницького П. Білецький-Носенко виявив неабияку сміливість, показавши його не тільки як полководця, політика та надзвичайно освічену особистість, а й визначаючись в увазі до тих етапів у житті гетьмана, що передували його статусу як полководця, – молодих років Б. Хмельницького, формування поглядів та життєвої позиції. І цей підхід у трактуванні постаті гетьмана закладається у саму композицію твору: у першій, умовно кажучи «романтичній», частині твору П. Білецького-Носенка ми зустрічаємо молодого Зиновія, спостерігаємо за формуванням його характеру, у другій і третій – перед нами постає цілковито сформований державний діяч, визначний гетьман, певною мірою «героїзована» постать.

Перша частина роману з точки зору творення образу Богдана Хмельницького видається цікавішою, ніж дві наступні, адже автор наділяє свого героя виразними романтичними рисами. По-перше, це виявляється у самому зверненні до образу козака. По-друге, перед нами яскрава індивідуальність, яка володіє винятковими якостями, виділяється серед загалу своїми внутрішніми та зовнішніми рисами, розумом, освіченістю та здібностями. Окрім того, вона вписана в історію – в історію свого народу. Завдяки ченцеві, з яким Зиновій зустрічається на самому початку оповіді, ми дізнаємося про батька та діда юнака, їх історичну роль, окрім того, саме монах дає настанову на майбутнє молодому Хмельницькому продовжити велику місію своїх предків [1, Ч. I., с. 5-7]. Водночас відчувається послідовне маркування автором нашого героя як відповідного до певного етнотипу – українського народу I, нарешті, образ Зиновія Хмельницького з першої сторінки роману овіяний

містикою (що так притаманна романтикам), так, на його шляху трапляються циганка та схимник, що пророчать йому славне майбутнє.

У першій частині роману герой постійно перебуває в динаміці (пригадаймо, що мотив дороги – одна з найбільш пізнаваних ознак роману вальтерскоттівського типу), під час якої відбувається ціла низка зустрічей та зупинок. Кожна зустріч – це новий досвід для Зиновія, нова складова до формування його характеру та самоусвідомлення ним своєї ролі в житті українського народу, нові знання про стан справ в Україні, а також – своєрідне благословення на майбутні великі звершення. Автор намагається накреслити основні риси характеру майбутнього гетьмана, високо поціновує його розумові здібності (наприклад, з французьким архітектором Зиновій вільно спілкується латинською мовою), згадує про його сміливість у бою («...он еще хлопцем, на несчастном сражении при Цецоре, бросился в толпу турков отмстить за смерть своего отца» [1, Ч. I., с. 11]), показує відданим своїй службі та королю (саме польський король, за сюжетом, пам'ятаючи добру службу Зиновія дає за нього викуп та посилає спеціального листа до хана, і саме до короля на службу поспішає герой, повернувшись з полону). У той же час постає перед нами Зиновій і як люблячий син у стосунках з матір'ю та коханою Галею Чаплинською. Цікаво відзначити, що у цій частині авторська вигадка (сум Зиновія у неволі під час випасання овець, сцена освідчення тощо) тісно переплітається з достовірними історичними фактами (майбутній гетьман і справді перебував у неволі в Криму і був викуплений, так само конфлікт між ним та Чаплинським не є вигадкою).

У другій та третій частинах роману Богдан Хмельницький розкривається перед нами насамперед як державний діяч, відмінний політик та дипломат – це вже образ, який звідусь на собі елементи ідеалізації та героїзації. Проте варто зазначити, що тут автор виписує образ Богдана Хмельницького більшою мірою схематично. У низці випадків він видається дещо спрощеним, штучним, незавершеним, неоживленим, одностороннім. Варто звернути увагу і на таку важливу деталь. З початку оповіді головний герой представлений перед читачем як Зиновій Хмельницький, тільки після низки успішних битв і тріумфального в'їзду до Києва, де його вітають «да здравствует Богом данный наш избавитель! Да здравствует Богдан» (1, Ч. II., с. 22-23), автор починає використовувати ім'я Богдан, пояснюючи це тим, що «с того времени инако его не называли и сам он принял сие имя, потому что известно стало, что оно ему дано было также при крещении, на память славного деда с материнной стороны Богдана» [1, Ч. II., с. 23].

Богдана Хмельницького у творі П. Білецького-Носенка потрактовано як чудового полководця, що уміє вести бій. Він сам формує стратегію битви,

ніколи не втрачає витримки та завжди готовий підтримати бойовий дух своїх воїнів. Гетьман – гарний приклад та непохитний авторитет для інших козаків: «Он мог собрать только 70 тысяч козаков, но всякий из них воодушевлен был своим вождем; уверен, что идет сражаться за свои права, за веру, за дело справедливое, не желая чуждого, не ища порабощения людей, они были совершенно преданны своему Богдану, отцу отечества» [1, Ч. II, с. 34].

Окрім того, Б. Хмельницький привертає мистецьку увагу П. Білецького-Носенка як досконалий дипломат. Сам оповідач спеціально акцентує на цьому вкрай важливому з позиції автора факті: «Мы видели героя нашего величайшим полководцем на полях брани, теперь он является на поприще политики как тонкого ума, прозорливый дипломат» [1, Ч. II, с. 87]. І справді, гетьман перебуває у постійних зносинах з послами Туреччини, Криму, Польщі, Москви, вибудовує тонкі інтриги і вміло впроваджує їх у життя. А з іншого боку, «наш герой откровенностью своей умел разрушить махавельские затеи врагов и вкрасться в доверенность» [6, Ч. II, с. 91], проте у будь-якому випадку гетьман покладається тільки на себе.

Суттєвим у характеристиці образу є те, що Богдан Хмельницький ставить загальнонаціональні інтереси вище особистих, кілька разів відмовляючись від становлення спадкової влади, запропонованої, наприклад, кримським ханом за умови укладення союзу.

Як бачимо, П. Білецький-Носенко демонструє новаторський підхід у побудові образної системи історичного твору, висуваючи на передній план реальних історичних осіб, водночас представляючи їх відповідно до оцінки їхнього життя та діяльності, що панувала в тогочасній історіографії (а це у свою чергу призводить до чіткого поділу на негативних та позитивних персонажів). У представленні гетьмана Богдана Хмельницького письменник тісно переплітає авторську фантазію та реальні історичні свідчення, таким чином оповідаючи як про його молоді роки та становлення, так і про діяльність як очільника національно-визвольних змагань, скориставшись для цього особливою побудовою роману – перша виключно романтична частина та дві наступні частини, овіяні «героїзацією» постаті Богдана Хмельницького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белецкий-Носенко П. П. Зиновий Богдан Хмельницкий. Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малороссии / Павел Белецкий-Носенко. // Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 1. – № 1706.

2. Гуляк А., Кейда Ф. Роман Павла Білецького-Носенка «Зиновий Богдан Хмельницький» та українське національно-культурне відродження початку 19 століття // Ки-

ївська старовина : Наук.-іст.-філол. журнал. – 2007. – № 2. – С. 146–158.

3. Деркач Б. А. П. П. Білецький-Носенко. Життя і творчість / Борис Деркач. – Київ : Наукова думка, 1988. – 232 с.

4. Дзира І. Постагь Богдана Хмельницького в однойменному романі П. П. Білецького-Носенка / Іван Дзира // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – Київ, 2000. – С. 246–260.

5. Маслов В. И. «Неизданный роман П. П. Белецкого-Носенко «Зиновий Богдан Хмельницький» (1829 г.)» // Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Філологічний збірник. – 1954. – № 6. – С. 121–140.

6. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия / Н. И. Петров ; [передмова і примітки Г. А. Александрової]. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2008. – 479 с.

Стаття надійшла до редакції 26.04.13 р.

Добони М.И., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Исторические основы формирования образной системы романа П. П. Белецкого-Носенко «Зиновий Богдан Хмельницький»

В статье рассмотрено исторические основы формирования образной системы романа П. П. Белецкого-Носенко «Зиновий Богдан Хмельницький». Особенное внимание уделено образу Богдана Хмельницького.

Ключевые слова: *образная система, исторические засады, Богдан Хмельницький.*

Doboni M., Ph.D. student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The historical basis of the characters system formation of the novel P. P. Biletsky-Hosenko «Zinovi Bogdan Khmelnytsky»

The historical basis of the characters system formation of the novel P. P. Biletsky-Hosenko “Zinovi Bogdan Khmelnytsky” makes up the core of the article. Particular attention is paid to the character of Bogdan Khmelnytsky.

Keywords: *characters system, the historic basis, Bogdan Khmelnytsky.*